

# Het vertalen van juridische teksten

Citation for published version (APA):

de Groot, G. R. (1987). Het vertalen van juridische teksten. In *Recht en vertalen* (pp. 13-31). Kluwer.

## Document status and date:

Published: 01/01/1987

## Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

## Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

## General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

[www.umlib.nl/taverne-license](http://www.umlib.nl/taverne-license)

## Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

[repository@maastrichtuniversity.nl](mailto:repository@maastrichtuniversity.nl)

providing details and we will investigate your claim.

## HET VERTALEN VAN JURIDISCHE TEKSTEN

Mr. Gerard René de Groot\*

### 1. Inleiding

Door de groei van het internationale verkeer van personen en goederen en door het toenemende belang van internationale gouvernementele en niet-gouvernementele instellingen wordt het aantal gevallen steeds groter, waarin het nodig is juridische teksten te vertalen. Men denke daarbij niet slechts aan het grote aantal teksten dat in verband met internationale organisaties, zoals de Europese Gemeenschap, Raad van Europa en de Verenigde Naties, moet worden vertaald, maar ook aan de vele vertalingen die nodig zijn bij internationale al dan niet commerciële onderhandelingen en bij gerechtelijke procedures met internationale aanknopingspunten.

Dikwijls moeten juridische documenten "letterlijk" worden vertaald. Maar nog vaker komt het voor, dat juristen met vreemdtalige literatuur worden geconfronteerd, die zij weliswaar niet exact hoeven weer te geven in een andere taal, maar waarover wel moet worden gerapporteerd in een andere taal dan waarin de bestudeerde teksten waren gesteld. Voorts moeten juristen met grote regelmaat in vreemde talen mededelingen doen over de inhoud van het eigen recht. Ook in deze gevallen is de kern van de bezigheid een "vertalen", waarbij de juridische terminologie van de taal, waarin de informatie oorspronkelijk stond en van de taal waarin de informatie moet worden geformuleerd, goed moet worden beheerst (1). Het is daarom verbazingwekkend, dat we moeten constateren dat in de juridische literatuur niettemin relatief weinig aandacht is besteed aan de problematiek van juridisch vertaalwerk en ook binnen de juridische opleiding nauwelijks wordt ingegaan op problemen, die bij het vertalen van juridische teksten kunnen optreden (2).

Het is niet de bedoeling om in dit artikel een min of meer afgeronde beschouwing over juridische vertalingen te geven. Hierna wordt slechts getracht om enkele problemen van het vertalen van juridische teksten aan de orde te stellen. Daarbij zal uitvoerig worden ingegaan op de relatie tussen het vertalen van juridische teksten en rechtsvergelijking. Voorts zullen ondermeer enkele suggesties worden gedaan over de wijze waarop men juridisch vertaalwerk zou kunnen aanpakken. Tenslotte wordt onder andere stilgestaan bij de vraag op welke wijze in de juridische opleiding op de problemen van het juridisch vertalen kan worden ingespeeld.

### 2. De moeilijkheden van het vertalen

Vertalen is eigenlijk een utopie, schrijft de beroemde Spaanse filosoof José Ortega y Gasset (3). In wezen is vertalen onmogelijk, omdat talen helemaal zijn ingebed in hun eigen sociaal-cultureel-politieke context. Elke taal refereert aan de leefgewoontes en geschiedenis van diegenen die hem als hun moedertaal gebruiken (4). Ortega y Gasset vraagt zich bijvoorbeeld af, of men het Spaanse woord "bosque" in het Duits mag vertalen door "Wald": een vertaalsuggestie die men in elk Spaans-Duits woordenboek kan vinden (5). Een Duitser stelt zich onder "Wald" echter tenminste enkele hectares vol dicht bij elkaar staande bomen voor, een Spanjaard ziet echter ook al enkele in een kale omgeving staande bomen als "bosque". Kan men het ene woord daarom verantwoord door het andere vertalen? Een open vraag! Vertalen is niet gemakkelijk; dat blijkt al uit het simpele voorbeeld van Ortega y Gasset. En het zou bepaald niet moeilijk zijn om de

moelijkheden van vertalen met vele anecdotes over vertaalfouten te illustreren (6). Op deze plaats zij volstaan met het volgende voorbeeld (7).

In de beginjaren van de computer bezocht een Engels linguïst Moskou. Men toonde hem daar een vertaalcomputer, die - naar men vertelde - reeds heel behoorlijk Engels-Russische en Russisch-Engelse vertalingen kon leveren. De Engelsman vroeg, of de computer voor hem eens een zin zou kunnen vertalen. Zulks werd toegestaan en hij gaf de Bijbeltekst "The spirit is willing, but the flesh is weak" (8). Na korte tijd verscheen de Russische vertaling. Daar de Engelsman de Russische taal niet beheerste, vroeg hij deze Russische vertaling weer opnieuw aan de computer te geven om deze terug te vertalen naar het Engels. De vertaling luidde vervolgens: "The whisky is expensive, but the meat is cheap".

Ik betwijfel, of het zoëven beschreven voorval zich echt heeft voorgedaan, maar uit de anecdote kunnen we in elk geval concluderen, hoe sterk de betekenis van een woord afhankelijk is van zijn linguïstische en sociaal-cultureel-economische context. Bij het vertalen moet eigenlijk die hele context meevertaald worden. Dat meevertalen van de hele linguïstische sociaal-cultureel-economische ambiance kan in de praktijk echter nauwelijks worden gerealiseerd (9). Daarvoor is de band van een taal met een land en een volk te eng. Door een tekst te vertalen gaat daarom altijd iets verloren. We willen hier de vertaler Charles B. Timmer aan het woord laten, die het volgende humorvolle beeld van zijn beroepsgenoten schetst: "De vertaler is in eerste aanleg een gewetenloos man, iemand die in staat is zonder blikken of blozen met voorbedachte rade een moord te plegen, dat wil zeggen het unieke, onvertaaltbare van iets te niet te doen. Het eerste immers, waar wij vertalers ons aan schuldig maken is dat wij een geen kwaad vermoedende schrijver overvallen en hem totaal en integraal vernietigen. Vertalen betekent geen woord van de schrijver op zijn plaats laten staan, erger nog: geen woord van de schrijver laten bestaan; het betekent, hem geheel en al vervangen door iets anders (...). De vertaler is half vrijbuit, half slaaf. Maar ook de vindingrijkste, ook de zachtzinnigste vertaler dient er van doordrongen te zijn dat de handeling van het vertalen in eerste instantie een moordaanslag betekent en dat, wat wij een "goede vertaling" plegen te noemen, niets anders is en niets anders zijn kan dan een gedeeltelijke rehabilitatie" (10).

Over de moeilijkheid van het vertalen is veel geschreven, in het bijzonder over de valkuilen en klemmen op het pad van de literaire vertaler. Het is minder zinvol om op deze plaats nog al te uitgebreid op dit onderwerp en de daarop betrekking hebbende literatuur in zijn algemeenheid in te gaan (11). Bij wijze van uitzondering, wil ik echter wel uitdrukkelijk attenderen op twee publicaties van personen, wier namen in juridisch Nederland een bekende klank hebben:

Prof. mr. I. Kisch en Prof. mr. H. U. Jessurun d'Oliveira. Kisch publiceerde in 1968 in Maatstaf (12) "Zeven proeven van vertaling", terwijl Jessurun d'Oliveira in Merlijn 1963 een uitvoerig artikel met de titel "Origineel en vertaling" liet verschijnen (13).

De artikelen van Kisch en d'Oliveira gaan beide over de grote moeilijkheid van het vertalen van literaire teksten, in het bijzonder van poëzie. Het vertalen van literaire teksten is zo problematisch, omdat behalve de "zakelijke" inhoud van een tekst idealiter ook allerlei "stijlaccenten" en stijlfiguren meevertaald zouden moeten worden. Bij uitgesproken poëtische teksten komen daar soms dan nog rijmschema's, metrum en poëtische woordspelingen bij. Aan de eis om al die aspecten mee te vertalen kan nooit op echt bevredigende wijze worden voldaan (14). Zij die er nog in slagen om gedichten te vertalen op een wijze, dat het resultaat bij benadering dezelfde gevoelens bij de lezer oproept als het origineel, verdienen de allergrootste bewondering. Maar zelfs de allerbeste vertaler

zal een gedicht niet dusdanig kunnen vertalen, dat de vertaling een "dubbelganger" van het origineel is.

Niet zelden wordt beweerd, dat wetenschappelijke teksten gemakkelijker kunnen worden vertaald dan literaire teksten (15). In haar algemeenheid is deze stelling m.i. foutief. Het vertalen van wetenschappelijke teksten is wellicht iets gemakkelijker dan het vertalen van andere teksten, indien en voorzover de wetenschap waarop een tekst betrekking heeft, een internationale vaktaal (terminologie) bestaat (16). Zo'n internationale terminologie kan zich echter in beginsel slechts ontwikkelen, indien een wetenschap in diverse landen telkens soortgelijke systemen en modellen heeft om haar materie te beschrijven en te bewerken.

In de rechtswetenschap bestaat er in beginsel geen internationale vaktaal. Juridische termen zijn strikt systeemgebonden en omdat rechtssystemen van staat tot staat verschillen (en soms zelfs binnen één staat verschillen), verschilt ook de rechtsterminologie tussen de landen onderling. Het vertalen van juridische teksten is wegens deze systeemgebondenheid van de rechtsterminologie moeilijker dan het vertalen van teksten uit andere vakgebieden. Men vergelijke hierover de uitspraak van H. Schwarz (17): "The difficulties arising in this context are mainly due to the differences which exist between individual legal and administrative systems all over the world".

In de literatuur is wel eens geponereerd, dat het vertalen van juridische teksten slechts grote moeilijkheden oplevert voorzover het teksten met betrekking tot het interne recht van staten betreft (18). De problemen zouden bij het vertalen van andere juridische teksten (internationale verdragen, teksten met betrekking tot supranationaal recht) geringer zijn. Het moge zo zijn, dat het vertalen van zulke teksten ietwat minder problematisch is. Eenvoudig zijn echter ook zulke vertalingen niet. De terminologie van zulke internationale of supranationale teksten wordt vaak gekleurd door de betekenis, die in een rechtssysteem, die de taal waarin de tekst is gesteld pleegt te gebruiken, aan de in die tekst benutte termen geeft. Dikwijls zijn juist over dergelijke door een nationaal rechtssysteem gekleurde termen uit internationale of supranationale teksten problemen ontstaan (19).

### 3. Het vertalen van juridische teksten

Bij het vertalen van juridische teksten moet het feit dat de gebruikte terminologie afwijkt van het normale spraakgebruik goed in het oog worden gehouden (20). Door het "functionaliseren" van een begrip binnen een rechtssysteem heeft zo'n begrip dikwijls een van de omgangstaal afwijkende of meer genuanceerde betekenis gekregen, die bij vertaling tot uitdrukking moet worden gebracht. Een bijkomende moeilijkheid is, dat juridische documenten soms worden gekenmerkt door in de normale omgangstaal reeds verouderd taalgebruik (21).

Hoe nauw de relatie tussen juridisch taalgebruik en een rechtssysteem is, kan worden geïllustreerd door de terminologische verschillen tussen het nu nog geldende vermogensrecht van het Burgerlijk Wetboek 1838 en het Nieuwe Burgerlijk Wetboek (22). De terminologische wijzigingen, die door invoering van het NBW zullen optreden, brengen met zich mee, dat vertalingen van buitenlandse juridische teksten in het Nederlands wegens de dan optredende verandering van ons rechtssysteem zullen moeten worden aangepast: juridische woordenboeken uit of naar het Nederlands zullen op sommige punten aan revisie toe zijn.

Een klein voorbeeld moge dit illustreren: par. 90 van het Duitse BGB luidt: "Sachen im Sinne des Gesetzes sind nur körperliche Gegenstände". In art. 555 Ned. BW (1838) wordt gesteld: "De wet verstaat door zaken alle goederen en regten welke het voorwerp van eigendom kunnen zijn". Het Duitse begrip "Sachen" omvat anders dan het Nederlandse woord "zaken" dus niet "rechten". Een goed Duits-Nederlands-woordenboek mag daarom niet voorstellen om "Sache" door "zaak" te vertalen. Een dergelijke vertaalsuggestie zou in een juridische context aanleiding tot misverstanden kunnen geven. De Duitse term "Sache" moet worden vertaald door "goed" of door "stoffelijk voorwerp". Zodra boek 3 van het Nieuwe Burgerlijk Wetboek wordt ingevoerd, zal de vertaalsuggestie in een Duits-Nederlands woordenboek echter moeten worden gewijzigd. Art. 3.1.1.0 NBW luidt namelijk: "Goederen zijn alle zaken en alle vermogensrechten". In het NBW zal de term "zaken" derhalve uitsluitend op stoffelijke voorwerpen betrekking hebben. Daarom zal het Duitse woord "Sache" na invoering van het NBW wel door "zaak" moeten worden vertaald. De band tussen rechtstaal en rechtssysteem blijkt uit het zoëven gegeven voorbeeld duidelijk. Men houde echter in het oog, dat de rechtstaal niet altijd consequent is. In het nu geldende Burgerlijk Wetboek wordt de term "zaken" in de boeken 3 tot en met 5 (die nog uit 1838 dateren) gebruikt als begrip, dat zowel goederen als rechten kan omvatten; in de boeken 1 en 2 (die reeds deel van het NBW zijn), zijn "zaken" echter uitsluitend stoffelijke voorwerpen.

Men denke niet, dat deze illustratie een uitzondering is. Vele andere voorbeelden kunnen worden gegeven. Zo heeft de term "vervreemding" in de Wet agrarisch grondverkeer een andere betekenis dan in normale civielrechtelijke wetten (23). Dezelfde wet geeft aan de term "bedrijfsleider" een andere inhoud dan in de literatuur over de Pachtwet (24). Zelfs binnen één wet treden soms terminologische verschillen op. In de zoëven ten tonele gevoerde Pachtwet heeft de term "zakelijk recht" in art. 59 een ruimere betekenis dan in de art. 56b tot 56h!

De voorbeelden, die zoëven zijn gegeven hadden betrekking op in wetten gegeven definities (Legaldefinitionen). De juridische taal wordt echter uiteraard niet slechts door zulks in de wet gegeven omschrijvingen gestuurd, maar ook door allerlei definities die in leerboeken langzamerhand groeien. Voorbeelden daarvan zijn termen als handelingsbekwaam en handelingsbevoegd. Iemand is handelingsbekwaam, indien hij in de regel onaanastbare rechtshandelingen kan verrichten. Een uitzondering op handelingsbekwaamheid is de handelingsonbevoegdheid: in een bijzonder geval is hij niet bevoegd om bepaalde rechtshandelingen te verrichten. Handelingsonbekwaam is degene, die in de regel geen onaanastbare rechtshandelingen kan verrichten. Mag hij dit in een speciaal geval toch, dan is hij voor die rechtshandeling handelingsbevoegd. De termen handelingsbekwaamheid, handelingsbevoegdheid, handelingsonbekwaamheid en handelingsonbevoegdheid worden dus (ten opzichte van elkaar) op heel precies vaststaande wijze gehanteerd (25). Met die vaststaande betekenissen moet rekening worden gehouden als één van die termen wordt gebruikt als vertaling voor een buitenlandse juridische term, ook wanneer de aangegeven betekenissen nooit door wettelijke bepalingen zijn geijkt.

Binnen één rechtssysteem kan een term uiteenlopende betekenissen hebben. Dit bleek uit het bovenstaande. Bijzonder complex wordt de situatie als één taal in diverse rechtssystemen wordt gebruikt. Zo is de wetstaal in Nederland en België linguïstisch gezien dezelfde: het Nederlands (terwijl in België daarnaast uiteraard nog Frans wetstaal is). Niettemin is de wetstaal in België en Nederland vanuit juridisch perspectief verschillend. In detail worden in België en Nederland vaak verschillende juridische termen gebruikt. Zulke verschillen bewerkstelligen, dat om Belgische teksten voor Nederlandse juristen begrijpelijk te maken en vice versa niet zelden een "intralinguistic translation" (26) noodza-

kelijk is. Op welke wijze moet dan zo'n intralinguïstische vertaling geschieden? Men dient na te gaan welke juridische inhoud een bepaalde term uit de Belgische rechtstaal heeft en moet vervolgens een term uit de Nederlandse rechtstaal trachten te vinden met nagenoeg dezelfde juridische inhoud.

Deze opmerking over de methode van Belgisch-Nederlandse intralinguïstische vertaling van juridische teksten kan uiteraard ook voor juridische vertalingen in het algemeen worden verdedigd. Als men een juridische tekst uit een taal in een andere taal wil vertalen, zal eerst nagegaan worden wat de juridische inhoud is van de term, die moet worden vertaald, waarna in de doeltaal een term moet worden gezocht met (zo ongeveer) dezelfde juridische betekenis. Een duidelijke conclusie hieruit is dat van rechtstaal naar rechtstaal moet worden vertaald in de gewone omgangstaal van de doeltaal (27). Dit impliceert ook, dat voor vertalen van juridische teksten misschien nog meer dan voor andere vertalingen een uitspraak van Buzelli (28) opgaat:

"Strictly speaking, it is not words, sentences, or text - that is to say, linguistic entities - that are translated, for such linguistic entities are subordinated to the semantic content, and it is this content which plays the leading role in translation".

Bij juridisch vertaalwerk staan niet linguïstische vaardigheden voorop (29). Centraal staat de vaardigheid om de juridische inhoud van termen uit de ene taal (het ene rechtssysteem) te vergelijken met de juridische inhoud van termen uit de andere taal (het andere rechtssysteem). We kunnen deze these ook anders - korter - formuleren: bij het vertalen van juridische teksten staat rechtsvergelijking centraal (30). Het is daarom zinvol in te gaan op het verband tussen rechtsvergelijking en het vertalen van juridische teksten.

#### 4. Juridische vertalingen en structuurverschillen tussen rechtssystemen

##### 4.1. Algemeen

Na de constatering, dat de kern van het juridisch vertaalwerk rechtsvergelijking is, is er alle aanleiding toe om vanuit het perspectief van de rechtsvergelijking enkele opmerkingen te maken over het vertalen van juridische teksten. De rechtsvergelijking opent ondermeer onze ogen voor structuurverschillen tussen rechtssystemen. Met name leert de rechtsvergelijking ons, dat deze structuurverschillen in de relatie tot sommige rechtsstelsels geringer zijn dan in de relatie tot andere stelsels. In dat verband wordt dikwijls over rechtsfamilies (in het Duits: Rechtskreise) gesproken, d.w.z. groepen rechtsstelsels die qua structuur en achtergrond veel met elkaar gemeen hebben. Uitgaande van het feit dat de kern van het vertalen van juridische teksten rechtsvergelijking is en vertaalproblemen in dat verband primair worden veroorzaakt door structuurverschillen tussen de rechtssystemen, is het de moeite waard om vanuit dit perspectief enkele hypothesen op te stellen over de moeilijkheidsgraad van juridische vertalingen. Dit gebeurt in paragraaf 4.2.

Niet slechts juridische vertalers worden in hun werk geconfronteerd met problemen, die het gevolg zijn van structuurverschillen tussen rechtssystemen. Soortgelijke problemen komen beoefenaren van het internationaal privaatrecht en juridische documentalisten tegen. In de paragrafen 4.3. en 4.4. wordt op die problemen nader ingegaan om zodoende de problemen van juridische vertalers in ruimer perspectief te plaatsen. Dit hoofdstuk wordt afgesloten door enkele opmerkingen over de (on-)mogelijkheid van het ontwikkelen van een supranationaal juridisch begrippenstelsel.

#### 4.2. De moeilijkheidsgraad van juridische vertalingen

Het maken van juridische vertalingen is steeds moeizaam, maar niet altijd even moeilijk. Welke factoren zijn nu bepalend voor de moeilijkheidsgraad van juridisch vertaalwerk? Het feit, dat bij het juridisch vertalen de rechtsvergelijking centraal staat, wetigt het vermoeden, dat niet linguistische verschillen de moeilijkheidsgraad primair bepalen, doch de mate van verwantschap van de betrokken juridische systemen. De mate van verwantschap van de desbetreffende talen is de secundaire factor, die de moeilijkheidsgraad van de vertaling beïnvloedt.

In dit licht gezien kunnen we stellen, dat juridische vertalingen (relatief gezien) het eenvoudigste zullen zijn, indien de taal waarnaar vertaald moet worden linguistisch nauw verwant is met de taal waarin de te vertalen tekst is gesteld, terwijl de beide rechtssystemen eveneens nauw verwant zijn. Voor civielrechtelijke teksten impliceert dit, dat juridisch vertaalwerk in de verhouding Denemarken-Noorwegen (31), of Spanje-Frankrijk (32) betrekkelijk eenvoudig zal zijn. Onproblematisch zijn zulke vertalingen natuurlijk bepaald niet. Zulks blijkt reeds uit de opmerkingen die boven zijn gemaakt over de noodzaak om soms intralinguistisch te vertalen in bijvoorbeeld de verhouding België-Nederland, landen waarvan de rechtssystemen zeer nauw verwant zijn, terwijl de wetstaal - linguistisch - formeel identiek is. Maar niettemin mag men hopen, dat onder de beschreven voorwaarden (talen en rechtssystemen relatief nauw verwant) een redelijk grote kans aanwezig is, dat in beide rechtstalen termen kunnen worden gevonden met een vergelijkbare juridische inhoud, zodat een vertaling van acceptabel niveau kan worden gepresenteerd.

Niet uitermate problematisch zal verder het vertalen zijn van juridische teksten van een land in een taal van een ander land, waarvan het rechtssysteem nauw verwant is, hoewel de talen linguistisch minder met elkaar te maken hebben. Civielrechtelijke vertalingen in de verhouding Frankrijk-Nederland kunnen dit illustreren. De rechtsstelsels van Frankrijk en Nederland liggen nog steeds betrekkelijk dicht bij elkaar, al zijn ze in de loop van de laatste anderhalve eeuw bezig wat uit elkaar te groeien (33).

De bovenverdedigde stelling werpt ook een interessant licht op linguistische vertalingen binnen een uniform rechtsstelsel. Dit doet zich met name voor in landen, die meertalige wetgeving kennen (België, Canada, Finland, Zwitserland). Zulke vertalingen zullen weer betrekkelijk gemakkelijk moeten zijn. De juridische connotaties van termen kunnen parallel lopen. De rechtsvergelijkende problemen vallen in principe weg (34). Centraal staan weer de linguistische en algemeen sociaal-economische dimensies, die woorden in een taal hebben. Bij linguistisch vertaalwerk binnen een rechtsstelsel treedt soms nog wel een juridische stoorzender op. De woorden van de linguistische talen waartussen moet worden vertaald, worden in beginsel als juridische termen door één en hetzelfde rechtsstelsel geïjkt; daardoor zijn de juridische contexten van de gebruikte termen in beginsel volstrekt identiek. De betrokken talen worden echter meestal ook nog binnen andere rechtsstelsels als juridische taal benut. Zodra dan bij het vertaalwerk tevens wordt getracht termen zo te kiezen, dat ze zo veel mogelijk overeenkomen met termen uit het rechtsstelsel waarin dezelfde linguistische taal als rechtstaal wordt gebruikt, treden vertaalproblemen op die het gevolg zijn van de afwijkende juridische connotatie van de termen van de laatstbedoelde rechtstaal.

Deze constatering laat wellicht de wens opborrelen om af te zien van het "uniformeren" van de te gebruiken juridische termen tussen de rechtsstelsels met identieke linguistische taal. Een dergelijke wens is echter in de eerste plaats irreal, omdat de beïnvloeding in

de regel vrijwel automatisch plaatsvindt, doordat juristen bij de bestudering van problemen die ze tegenkomen soms ook buitenlandse literatuur (moeten) raadplegen en daarbij snel blijken te grijpen naar literatuur die tenminste in dezelfde linguïstische taal is geschreven. En daardoor sijn connotaties van een vreemde rechtstaal in de eigen rechtstaal. Bovendien komt het voor, dat landen die dezelfde linguïstische taal als rechtstaal hanteren er zich ten opzichte van elkaar bij verdrag toe verplichten een gelijke terminologie in wetgeving etc. te gebruiken. Het Taalunieverdrag België-Nederland bevat een bepaling, die een dergelijke inhoud heeft (35). Een dergelijke verplichting maakt het noodzakelijk om bij het juridisch vertaalwerk binnen één rechtsstelsel (i.c. België) de juridische connotatie van termen binnen een ander rechtsstelsel (i.c. het Nederlandse) in het oog te houden. Een stricte uitvoering van het Taalunieverdrag zal de interne Frans-Nederlandse, Nederlands-Franse vertalingen van de Belgische wetteksten er niet eenvoudiger op maken.

Moeilijker dan de in het voorgaande vermelde categorieën zullen vertalingen zijn van juridische teksten tussen rechtsstelsels, die een van elkaar sterk afwijkend systeem hebben, ook al zijn de gehanteerde rechtstalen linguïstisch nog nauw verwant. Bij vertalingen van juridische teksten afkomstig uit Anglo-Amerikaanse landen naar het Nederlands leveren de systematische verschillen tussen common law en civil law regelmatig moeilijkheden op. Het spreekt voor zich, dat de moeilijkheden nog groter worden, wanneer moet worden vertaald tussen rechtsstelsels, die zeer verschillen en die bovendien rechtstalen hanteren die geen of nauwelijks verwantschap hebben. Men denke daarbij aan vertalingen van sommige Russische of Chinese juridische teksten. Na het bovenstaande moet nog een laatste categorie worden vermeld. Vertalingen van juridische teksten tussen twee rechtsstelsels, die op vele punten systematisch en inhoudelijk van elkaar verschillen, terwijl de gebruikte rechtstalen linguïstisch nauw verwant zijn. Een voorbeeld hiervan is het vertalen van Duitse juridische teksten in het Nederlands. Juist vanwege de enge linguïstische verwantschap van Duits en Nederlands meent men soms dat ook juridische teksten relatief eenvoudig kunnen worden vertaald. Vaak verliest men daarbij echter systeem- of detailverschillen tussen Duits en Nederlands recht uit het oog. Gevaarlijke (misleidende) vertaalfouten kunnen daarvan het gevolg zijn (36). Ook dit soort juridische vertalingen blijkt zeer moeilijk te zijn, daar de kans op juridische "faux amis" (37) zeer groot is. Drie voorbeelden mogen als illustratie van deze stelling dienen (38).

In de Nederlandse civielrechtelijke taal neemt de term "rechtshandeling" een belangrijke plaats in, in Duitse privaatrechtelijke handboeken kan men vaak de term "Rechtshandlung" tegenkomen. Een argeloos vertaler zal menen het ene begrip als vertaling van het andere te kunnen benutten. Door dat te doen begaat hij echter een fout. De Nederlandse term "rechtshandeling" wordt gedefinieerd als "menselijke handeling met beoogd rechtsgevolg" (39), de Duitse term heeft de betekenis "menselijke handeling met rechtsgevolg" (40). Een onrechtmatige daad is naar Nederlands recht dus géén rechtshandeling, naar Duits recht (unerlaubte Handlung) echter wél een "Rechtshandlung". De Duitse term voor een menselijke handeling met beoogd rechtsgevolg blijkt "Rechtsgeschäft" (41) te zijn. Het Nederlandse "rechtshandeling" moet in het Duits dus als "Rechtsgeschäft" worden vertaald; het Duitse "Rechtshandlung" moet op zijn beurt in het Nederlands worden omschreven als "menselijke handeling met rechtsgevolg", een juridische terminus technicus bestaat daarvoor in het Nederlands niet. De reden van dit vertaalprobleem is duidelijk: géén linguïstische moeilijkheid, maar een verschil van "ijken" van een bepaald begrip door de beide rechtssystemen.

Een soortgelijk probleem zit weer bij de vertaling van het Nederlandse woord "moord" in het Duits (42). Ook de Duitse juridische taal kent de "Mord": op het eerste gezicht



weer een identiek begrip. "Mord" wordt gedefinieerd in par. 211 lid 2 Strafgesetzbuch: "Mörder ist, wer aus Mordlust, zur Befriedigung des Geschlechtstriebes, aus Habgier oder sonst aus niedrigen Beweggründen, heimtückisch oder grausam oder mit gemeingefährlichen Mitteln oder um eine andere Straftat zu ermöglichen oder zu verdecken, einen Menschen tötet". Doorslaggevend voor de qualificatie "Mord" zijn dus - pauschal geformuleerd - de beweeggronden waarom men dood en de manier, waarop men doodt (wreed, etc.). Indien men doodt, zonder dat sprake is van moord, wordt dit doden als "Totschlag" gedefinieerd. In het Nederlandse recht is de definitie van "moord" een andere. Art. 287 Wetboek van Strafrecht beschrijft "doodslag" als het opzettelijk een ander van het leven beroven. Vervolgens bepaald Art. 289: "Hij die opzettelijk en met voorbedachten rade een ander van het leven berooft, wordt, als schuldig aan moord, gestraft met levenslange gevangenisstraf of tijdelijke van ten hoogste twintig jaren". In Nederland is dus de "voorbedachte rade" maatgevend. De beweeggronden waarom en de wijze waarop men doodt zijn irrelevant voor de qualificatie. Het is duidelijk, dat vele Nederlandse moordenaars in Duitsland "slechts" wegens "Totschlag" kunnen worden veroordeeld, terwijl ook meerdere Duitse "Mörder" in Nederland uitsluitend "doodslag" ten laste zou kunnen worden gelegd. Alweer een verschil in systeem. De normale "omgangswoorden" moord en doodslag zijn in Duitsland en Nederland verschillend geijkt. Maar het zijn niet slechts de uiteenlopende ijkingen van woorden uit het normale spraakgebruik, die vertalers tot vertaalfouten kunnen verleiden, indien Nederlandse juridische teksten in het Duits moeten worden vertaald of vice versa.

Soms hebben ook juridische termen, die zowel de Duitse als de Nederlandse rechtstaat aan het Romeinse recht ontleen, een verschillende betekenis gekregen. Voorbeelden daarvan zijn de termen "cessie" en "subrogatie". In het juridische Duits komen de termen "Zession" en "Surrogation" voor. Deze termen zijn etymologische afstammelingen van de Latijnse begrippen "cessio" en "subrogatio". Niettemin mag "Zession" niet steeds door "cessie" en "Surrogation" nooit door "subrogatie" worden vertaald. De instituten "cessio" en "subrogatio" blijken zich in het Nederlandse en Duitse recht op uiteenlopende wijze te hebben geëvolueerd. Een oplettende vertaler raakt al op zijn "quivre" wanneer hij ontdekt dat het Duits de term "Legalzession" (cessio legis) kent. Immers is in Nederlands perspectief een automatische cessie krachtens wetbepaling ondenkbaar: cessie is immers een vorderingsovergang krachtens overeenkomst. Duitse handboeken plegen voor de Legalzession ondermeer te verwijzen naar par. 412 BGB en daaruit blijkt Legalzession inderdaad vorderingsovergang krachtens wettelijke bepaling, dus subrogatie te zijn. Wat is dan Surrogation? Een voorbeeld daarvan vinden we in par. 281 BGB en de Surrogation blijkt overeen te komen met de Nederlandse zaaksvervanging. Resumerend kunnen we dus stellen dat de Duitse term "Surrogation" door "zaaksvervanging" en "Legalzession" door "subrogatie" moet worden vertaald. De term "Zession" mag door het Nederlandse "cessie" worden vertaald, voorzover tenminste niet op de Legalzession wordt gedoeld. Een in het Duits meer gebruikelijke term voor cessie is trouwens Abtretung (par. 398 BGB).

Waar hierboven de moeilijkheidsgraad van juridische vertalingen wordt gerelateerd aan de graad van verwantschap van de betrokken rechtssystemen, moet het volgende in het oog worden gehouden. Doordat alle landen ter wereld bij het ontwerpen van codificaties en wetten wel op de een of andere manier tenminste kennisnemen van wetgeving in andere landen, kan men overal in de wereld wel weer "bekende" juridische constructies tegenkomen. Geen rechtssysteem is op alle punten en details anders dan andere. Maar wel kunnen natuurlijk diepgaande verschillen bestaan. Verder is er - indien men spreekt over verwantschap van rechtssstelsel - sprake van een "materiebezogene Relativität" (43). Op sommige rechtsgebieden kunnen rechtssstelsels nauw verwant zijn; op andere gebieden

kan verwantschap dan echter in beginsel volstrekt afwezig zijn. Illustratief is hierbij de vergelijking van de Noordafrikaanse rechtssystemen met b.v. het Nederlandse rechtssysteem. Op gebied van het algemene vermogensrecht zijn de rechtssystemen meestal nauw verwant, daar zowel het Nederlandse Burgerlijk Wetboek als het vermogensrecht van de Noordafrikaanse landen vóórgaand copieën van de Franse Code civil zijn. Vergelijkt men evenwel het personen- en familierecht van de genoemde landen met elkaar, dan kan men ingrijpende verschillen signaleren. De Noordafrikaanse landen kennen een op de Koran teruggrijpend familierecht, het Nederlands familierecht heeft een volstrekt andere basis (44). Zodra men voorts de vergelijking van rechtssystemen ook buiten het privaatrecht maakt, ziet men uiteraard weer geheel andere overeenkomsten en verschillen.

#### 4.3. Parallellen met enige algemene leerstukken uit het internationaal privaatrecht

De kern van het juridisch vertaalwerk is rechtsvergelijking, zo werd boven gesteld. En we kunnen in het voetspoor van die these constateren, dat juridische vertaalmoeilijkheden ontstaan indien rechtsvergelijkend incongruenties tussen betrokken rechtssystemen worden geconstateerd. Niet slechts vertalers van juridische teksten worden bij hun werkzaamheden dikwijls gefrustreerd door de constatering, dat verschil in structuur der rechtssystemen de werkzaamheden bemoeilijkt. Bij uitstek is dit ook het geval bij beoefenaren van het internationaal privaatrecht. De duidelijkste parallel tussen het werk van een vertaler van juridische teksten en de werkzaamheden van een IPR-specialist zien we bij het probleem van de qualificatie in het internationaal privaatrecht.

In het internationaal privaatrecht rijzen problemen, indien onbekende buitenlandse rechtsinstituten of rechtsregels moeten worden gequalificeerd ten behoeve van de toepassing van nationale regels van internationaal privaatrecht (45). In dit verband is door Ernst Rabel geponoerd, dat rechtsvergelijkend gequalificeerd moet worden (46). De vreemde rechtsinstituten of rechtsregels worden vergeleken met in het eigen land bekende rechtsinstituten of rechtsregels, opdat zodoende kan worden vastgesteld onder welke vanuit het eigen perspectief geformuleerde collisieregels de desbetreffende vreemde rechtsinstituten of rechtsregels moet worden gebracht. Men dient de buitenlandse rechtsfiguren bij wijze van spreken "los te maken" uit het vreemde rechtssysteem en te vergelijken met figuren uit het eigen recht. Daarbij speelt de functie van de te qualificeren rechtsinstituten of regels een belangrijke rol. Men dient na te gaan wat het wezen van die rechtsfiguren is, welke functie deze vervullen en zal vervolgens vergelijkend dienen vast te stellen, welke eigen rechtsfiguren een soortgelijke functie vervullen. Vervolgens zal men ten behoeve van het eigen nationale IPR kunnen qualificeren. Bij het subsumeren van zo'n vreemd rechtsinstituut onder een collisieregels kunnen we constateren, dat deze regel een iets andere inhoud krijgt dan men vanuit het nationale Voorverstandnis mis-schien zou hebben verwacht (46). In geval van qualificatie van rechtsregels en rechtsinstituten ten behoeve van de toepassing van het eigen internationaal privaatrecht zien we parallellen met de problematiek van het vertalen van juridische teksten. De nationale regels van internationaal privaatrecht zijn in de regel geformuleerd uitgaande van de structuren van het Nederlands recht. Er ontstaan qualificatievragen als situaties of rechtsregels door diverse landen uiteenlopend worden gequalificeerd of als een bepaald buitenlands rechtsinstituut in het eigen land als dusdanig onbekend is. Het qualificeren kost dan moeite. Pas na enig vergelijken kan beslist worden, welke verwijzingsregels moet worden toegepast. Bij het vertalen van juridische begrippen liggen de problemen parallel: indien niet op voorhand duidelijk is, dat begrippen elkaar juridisch dekken, zal vergeleken moeten worden, alvorens geconcludeerd kan worden dat een begrip uit de ene taal mag worden

benut als vertaling van een begrip uit de andere taal. Soms zal dan het gebruikt begrip in de vertaling een qua nuances andere betekenis hebben dan de betekenis van de term in een authentiek-nationale context.

Een verdere gelijkenis tussen de algemene problemen van het IPR en de problemen van een juridisch vertaler treffen we aan in de figuur van de "ordre public". Soms zijn verschijnselen uit een ander rechtssysteem dusdanig, dat hoewel in beginsel dat rechtssysteem op grond van onze nationale verwijzingsregels zou moeten worden toegepast, onze rechtsorde zulks naar mening van de rechter niet zou verdragen. Toepassing van het buitenlands recht wordt in zo'n geval door een beroep op de internationaalprivaatrechtelijke ordre public voorkomen. Ook bij het juridisch vertaalwerk ziet men iets soortgelijks: soms komt men termen tegen, die vanwege de vergaande juridische structuurverschillen tussen de betrokken rechtssystemen niet vertaald kunnen worden. Een terminologische parallel in het andere rechtssysteem is wijd en zijd niet te ontdekken. In het internationaal privaatrecht wordt er dikwijls op gewezen, dat men niet te snel een beroep op de ordre public mag doen (47). Dit zou dikwijls hypocriet zijn en staat bovendien steeds op gespannen voet met het doel van het IPR: het binnen een bepaald rechtssysteem toepassen van vreemd recht op grond van door dat eerste systeem gegeven verwijzingsregels. Bij vertalingen ligt het soortgelijk: men concludeert niet te snel tot onvertaalbaarheid, daar een dergelijke conclusie op gespannen voet staat met het doel dat men zich heeft gesteld: het weergegeven van de inhoud van een juridisch stuk in een andere taal dan de taal waarin het document oorspronkelijk was gesteld. Toch mag men uit het voorgaande niet de conclusie trekken, dat steeds elke term moet worden vertaald. Soms heeft een bepaald begrip zo'n unieke inhoud, dat juist het onvertaald laten van dat begrip de inhoud ervan optimaal tot zijn recht laat komen. Een goed voorbeeld daarvan vormt het rechtsinstituut "trust" uit het Anglo Amerikaanse recht.

#### 4.4. Parallellen met problemen van juridische documentalisten

Het is een belangrijke taak van juridische bibliotheken om boeken en andere publicaties op juridisch gebied op overzichtelijke wijze te ordenen, zodat gebruikers van de bibliotheek op niet te gecompliceerde wijze via de systematische ordening voor hen relevante publicaties kunnen vinden. Dit ordenen gebeurt aan de hand van classificatieschema's, waardoor de diverse publicaties kunnen worden gerubriceerd en daardoor op redelijk eenvoudige wijze systematisch teruggevonden kunnen worden. Een grote moeilijkheid bij het rubriceren van juridische boeken is het verschil in structuur van de diverse rechtssystemen en de daardoor veroorzaakte verschillen van de gebruikelijke verdeling en dus verdelingen van rechtsgebieden in de diverse landen. Het ligt voor de hand, dat een classificatieschema voor juridica zich oriënteert aan de structuur van het recht, maar dit impliceert - even afgezien van het internationale recht - een zich oriënteren aan de structuur van een nationaal systeem. Een consequentie zou zijn dat per land (of beter: per rechtssysteem) een apart classificatieschema zou moeten worden ontworpen. Dit heeft echter diverse nadelen. In de eerste plaats is het voor de juridische bibliothecarissen in een land geen sine cure zo'n nationaal classificatiesysteem te ontwikkelen. Een verder nadeel is echter, dat voor rechtsvergelijkende collecties per rechtssysteem andere classificatieschema's zouden moeten worden gehanteerd, namelijk telkens de voor dat land ontwikkelde classificatieschema's. Zulks is uitermate gecompliceerd voor degenen, die de publicaties voor een bibliotheek moeten coderen: de kans op mislagen bij het coderen wordt daardoor aanmerkelijk vergroot. Verder werkt een dergelijk systeem door zijn complexiteit niet gebruikervriendelijk.

De overzichtelijkheid en daardoor toegankelijk van een collectie kan worden vergroot door een voor het (eigen) nationale recht ontwikkeld classificatieschema eveneens toe te passen voor de rubricering van boeken betreffende buitenlandse rechtssystemen. Degene die dan echter ten behoeve van een juridische bibliotheek moet coderen, wordt daardoor evenwel bij het rubriceren van boeken uit rechtssystemen met een sterk afwijkende structuur met dezelfde problemen geconfronteerd als hierboven voor de beoefenaar van het internationaal privaatrecht werden beschreven: hij ontmoet qualificatieproblemen en moet aanpassen. Een verschil is evenwel, dat hij niet met een beroep op een "ordre public" opnemen vanwege classificatieproblemen zal mogen weigeren.

Het is wellicht goed om het betoog van de voorgaande alinea nog enigszins te illustreren. Het is vrijwel onmogelijk om Anglo-Amerikaanse boeken over bijvoorbeeld de "trust" te coderen aan de hand van een gedetailleerd classificatiesysteem, dat zich oriënteert op de structuur van een continentaal-Europees rechtsselsel. Omgekeerd is het coderen van boeken van continentaal-Europese rechtsselsels aan de hand van classificatieschema's, die zich oriënteren aan de structuur van Anglo-Amerikaans recht eveneens een lastige, nagenoeg onmogelijke bezigheid. Een dergelijke codering zou bij continentaal-Europese juristen - terecht - grote irritaties oproepen.

Classificatieproblemen doen zich evenzeer voor bij de rubricering van in computers opgeslagen informatie. Het opslaan van juridische informatie in computers vergroot niet slechts het gemak waarmee nationale documenten kunnen worden geraadpleegd, maar vereenvoudigt in beginsel eveneens de toegankelijkheid van buitenlandse documenten zeer aanmerkelijk. Zittend voor een terminal in Maastricht kan door de bediening van een toetsenbord toegang worden verkregen tot bijvoorbeeld in Rome of Washington in computers opgeslagen juridische documenten. Dit klinkt zeer aantrekkelijk en eenvoudig, maar in de praktijk blijken toch nog gigantische barrières aanwezig te zijn. Laten we in de eerste plaats even afzien van het feit, dat de soorten juridische informatie, die in diverse landen zijn opgeslagen in computers sterk uiteenlopen. Voorzover de documentatie echter soortgelijk is, blijkt deze toch nog niet gemakkelijk opvraagbaar te zijn. De diverse computers blijken dikwijls verschillende query-languages (d.w.z. de "taal" of "code" die moet worden gebruikt om toegang te krijgen tot de in de computer opgeslagen informatie) te benutten, die de gebruiker moet leren, alvorens hij zijn vragen kan stellen (48). Als hij deze query-languages beheerst, wordt hij echter vervolgens geconfronteerd met het feit dat hij de gezochte informatie slechts kan vinden indien hij de rechtstaal beheerst, die in het desbetreffende land wordt gebruikt. De eigen juridische categorieën en begrippen zullen in de andere rechtstaal moeten worden vertaald, alvorens hij vragen kan stellen. We worden dus ook hier weer geconfronteerd met (vertaal)problemen, die te maken hebben met de uiteenlopende structuren van rechtssystemen. We kunnen voorlopig slechts dromen over een snel per computer opvragen van buitenlandse juridische documentatie. Daartoe zou een unificeren van de query-languages nodig zijn (49) én een opslaan van documentatie volgens een rechtsvergelijkend ontwikkeld classificatiesysteem, althans een "ingang" via nummers die telkens refereren aan van nationale rechtssystemen geabstraheerde juridische categorieën, m.a.w. een juridische "metataal".

#### 4.5. Naar een supranationaal begrippenselsel

Zoëven werd gesproken over van nationale rechtssystemen geabstraheerde juridische categorieën. Het moge duidelijk zijn, dat het bestaan van een dergelijke gedetailleerde juridische rechtstaal niet slechts nut zou hebben voor de internationale toegang tot in computers opgeslagen juridische documentatie, doch eveneens de grondstoffen voor een clas-

sificatieschema voor juridische bibliotheken zou leveren. Tevens zou een dergelijke rechtstaal van nut zijn voor beoefenaren van het internationaal privaatrecht. En last but not least bij het prepareren van juridische vertalingen.

Het propageren van een juridische metataal lijkt op het eerste gezicht wellicht wat irrealistisch. Het is zeker zo, dat een dergelijke taal niet eenvoudig te realiseren is en het creëren van een enigszins verfijnde metataal de krachtinspanningen van enkele generaties rechtsvergelijkers zou vergen. Het komt me echter voor dat een dergelijke inspanning zich, gezien de boven gesignaleerde problemen, zou lonen.

Het is op zijn plaats om er op te wijzen, dat het ontwikkelen van een juridische metataal geen nieuwe gedachte is. In zijn monumentale werk "Rechtsvergleichung" (Band II: Die rechtsvergleichende Methode) wijdt de in 1982 overleden grote Roemeense comparatist Léontin-Jean Constantinesco een aparte paragraaf aan "Die Rechtsvergleichung als Instrument zur Schaffung einer übernationalen Systematik, einen universalen Rechtsterminologie und zur Erarbeitung von Idealtypen" (50). Hij beschrijft een dergelijke bezigheid als één van de "theoretische" doeleinden der rechtsvergelijking. Uit het voorgaande moge duidelijk zijn, dat ik dit doel echter als uitermate praktisch zou zien. Uit de inhoud van Constantinesco's betoog blijkt overigens, dat hij eveneens de praktische voordelen van een dergelijke rechtstaal ziet. Zowel ten aanzien van het ontwikkelen van een supranationale systematiek als een supranationale rechtsterminologie merkt hij evenwel op, dat voortgang van het ontwikkelen van dergelijke metacategoriën het beste te verwachten is "wenn man bei der Vereinheitlichungsbemühungen auf eine geographische Universalität des Vokabulars verzichtet und in einem bescheideneren und praktikablen Rahmen beginnt. Im Rahmen eines jeden Rechtskreises lässt sich die Vereinheitlichung nicht nur hinsichtlich der determinierenden Elementen, sondern auch hinsichtlich zahlreicher Rechtsbegriffe und Begriffsgegenstände am ehesten verwirklichen" (51).

## 5. Conclusies

### 5.1 Opmerkingen over het werken aan juridische vertalingen

Na de bovenstaande tamelijk abstracte, theoretische beschouwingen zal nu worden geprobeerd om enige praktische conclusies te trekken en enkele suggesties te doen. Daarbij zal eerst worden stilgestaan bij de problemen, die men bij het prepareren van juridische vertalingen tegenkomt.

In navolging van Kisch (52) en vele anderen is het goed om een onderscheid te maken tussen actieve en passieve vertalingen. Dit onderscheid kan als volgt worden gedefinieerd. Van een actieve vertaling is sprake als iemand een document uit zijn moedertaal in een vreemde taal vertaalt, van een passieve vertaling indien iemand uit een vreemde taal in zijn moedertaal vertaalt. Voor juridische vertalingen moet aan de voorgaande definities nog worden toegevoegd, dat - *stricto sensu* - slechts van moedertaal mag worden gesproken, wanneer een bepaalde taal niet slechts linguïstisch iemands moedertaal is, met andere woorden wanneer iemand de betreffende rechtstaal (het rechtssysteem) perfect beheerst.

Allereerst is het op zijn plaats om te waarschuwen voor het gebruik van normale tweetalige woordenboeken. De juridische dimensie van woorden wordt door deze woordenboeken meestal verwaarloosd, daar de samenstellers ervan geen juristen zijn. Zulke woordenboeken kunnen hoogstens als geheugensteuntje worden benut en kunnen nooit dienen

als argument voor bepaalde vertalingen.

Ook tweetalige juridische woordenboeken moeten met de nodige voorzichtigheid worden benut. Aan de juridische dimensie van begrippen is in deze woordenboeken uiteraard veel meer aandacht besteed dan in "normale" woordenboeken, maar deze lexika blijken in de praktijk toch nog steeds vele fouten te bevatten. Bovendien wordt vaak nagelaten de context van de uitgangstermen en de voorgestelde vertalingen weer te geven.

Bij juridisch vertaalwerk is het gebruik van eentalige juridische lexika, waarin de te vertalen termen in de eigen taal worden verklaard, dikwijls bijzonder nuttig. Aan de hand van corresponderende lexika in de desbetreffende andere taal kunnen vaak - rechtsvergelijkend - vertalingen worden gevonden. Men blijve echter op zijn "qui vive"; de summierre beschrijvingen van begrippen in dergelijke lexika zijn niet steeds even betrouwbaar.

De beste methode is evenwel het (aan de hand van trefwoordenregisters) in buitenlandse handboeken, commentaren en wetten opzoeken van de betekenis van het te vertalen woord (53). Aan de hand van die informatie kan weer - rechtsvergelijkend - naar vertaal-mogelijkheden worden gezocht.

Het is praktisch om bij het prepareren van vertalingen reeds bestaande vertalingen, die op hetzelfde gebied liggen te raadplegen. Dit geldt met name voor vertalingen uit dezelfde brontaal in dezelfde doeltaal. Soms kunnen echter ook vertalingen van eenzelfde tekst naar een andere taal inspirerend werken. Nuttig zijn in de regel tevens vergelijkbare teksten, die uit een vreemde brontaal naar dezelfde doeltaal zijn vertaald. Van dit laatste willen we een voorbeeld geven: indien een Nederlandse civielrechtelijke tekst in het Duits moet worden vertaald, is het nuttig om na te gaan of reeds van vergelijkbare Franse teksten Duitse vertalingen bestaan, daar het Nederlandse en Franse civielrecht nauw verwant zijn. De kans dat dan soortgelijke vertaalproblemen zijn opgetreden is relatief groot.

De bovenstaande adviezen bewerkstelligen niet dat het vertalen van juridische documenten een eenvoudige zaak wordt. Steeds zal men daarbij zien, dat de juridische begrippen uit diverse rechtssystemen elkaar vrijwel nooit geheel dekken. Kisch heeft zich in dit verband afgevraagd, of men eigenlijk überhaupt juridische vertalingen kan maken. Hij wijst erop, dat men een woord waarvoor men geen equivalent vindt, zal moeten omschrijven. Maar men mag zijns inziens ook niet te snel concluderen, dat geen sprake is van relevante equivalentie. Zo wijst hij erop, dat bijvoorbeeld het Franse woord "mariage" en het Duitse begrip "Ehe" onder andere in zoverre verschillen, dat de echtscheidingsgronden verschillend zijn. Mag "mariage" derhalve niet door "Ehe" worden vertaald? Dat zou volgens Kisch (54) een te snelle conclusie zijn: "Ce serait tomber dans le péché du perfectionnisme"; "D'abord la vie est trop brève, et les demandes du commerce social sont trop urgentes". Wanneer "quant à la substance" identiteit aanwezig is, mag men vertalen, aldus Kisch. En hij beklemtoont tenslotte: "Bref, la question de l'équivalence est une question d'ordre pragmatique". Weliswaar mag men niet te snel van de identiteit van bepaalde begrippen uitgaan, maar men mag ook weer niet te lang aarzelen. Men moet praktisch zijn, ofwel met de door Kegel in ander verband geschreven woorden: "Man muss den Mut zum Irrtum haben" (55).

Het is steeds een hachelijke onderneming om actief juridische teksten in een andere taal te vertalen: soms beheerst men de andere taal linguïstisch weliswaar goed, maar niet tot in de laatste grammaticale en syntaxis-details en vooral overziet men dikwijls niet alle fijnheden van het vreemde rechtssysteem. Het is derhalve verstandig om een zelf gepre-

pareerde "actieve" vertaling te laten controleren door een linguïst én een jurist uit het vreemde rechtssysteem.

## 5.2. Juridische woordenboeken

Het is van het allergrootste belang, dat goede juridische woordenboeken tot stand komen. Idealiter dienen dergelijke woordenboeken ook de context van de te vertalen begrippen en die van de vertaalsuggesties te tonen. Slechts weinig woordenboeken doen daartoe een poging: de meeste geven voor een te vertalen begrip enkele vertaalsuggesties, waarvan afhankelijk van de context meestal slechts één juist is. De gebruiker moet dan zelf nog materiaal over de context opzoeken en analyseren. Een gunstige uitzondering vormt het door het T.M.C. Asser Instituut gepubliceerde juridische woordenboek Nederlands-Frans (56). Op deze plaats wil ik bepleiten, dat meer van dit type juridische woordenboeken op de markt worden gebracht.

Uit de boven gedane constatering dat het maken van een juridische vertaling een rechtsvergelijkend vertalen van rechtstaal naar rechtstaal is, moet m.i. de conclusie worden getrokken, dat juridische woordenboeken zich in beginsel dienen te beperken tot het doen van vertaalsuggesties tussen twee rechtssystemen. Zo niet, dan wordt het woordenboek licht onoverzichtelijk. Vele woordenboeken doen dit echter niet.

Deze stelling kan worden geïllustreerd aan de hand van het Juridisch Woordenboek Nederlands-Duits van Hans Langendorf (57), dat onvoldoende differentieert tussen de Nederlandse en Belgische terminologie enerzijds en tussen de West-Duitse, Oost-Duitse, Zwitserse en Oostenrijkse terminologie anderzijds. Zo treft men in dat woordenboek meerdere typische Belgische termen aan (bijv. procureur des Konings, Hof van Assisen). Het is echter onduidelijk volgens welke criteria de Belgische juridische termen zijn verwerkt. Zo is bijv. nagelaten voor de term "arrondissementsrechtbank" verschillende vertalingen te geven al naar gelang men de Nederlandse of de Belgische term wordt bedoeld (de Nederlandse term mag men met Landgericht vertalen - de competenties van beide gerechten komen in grote lijnen met elkaar overeen -, de Belgische term zal men onvertaald moeten laten of moeten weergeven door Arrondissementsgericht - een vertaling met Landgericht is verwarringwekkend foutief, daar de competenties te zeer uiteenlopen). Anderzijds vindt men voor Nederlandse termen niet altijd uitsluitend de West-Duitse terminologie. Zo geeft Langendorf voor het Nederlandse begrip "recht van opstal" twee vertaalmogelijkheden: Ueberbaurecht en Baurecht. De juiste vertaalsuggestie zou evenwel "Erbbaurecht" zijn. De vertaling "Baurecht" is voor West-Duitsland fout; daar is Baurecht het geheel van regels betrekking hebbende op het bouwen (van woningen etc.). In Zwitserland is Baurecht echter wel de juiste term voor opstalrecht (art. 779, 675 ZGB). Het woordenboek verzuimt evenwel dit aan te geven. Ook "Ueberbaurecht" is geen juiste vertaling. Weliswaar komt men deze laatste term in het BGB tegen (par. 912-916 BGB), maar dit woord heeft op een geheel andere situatie betrekking: het kan voorkomen dat iemand per ongeluk bijv. een balkon boven de grond van zijn buurman bouwt; deze buurman heeft dan niet onder alle omstandigheden het recht afbraak te vorderen; soms moet hij "Ueberbau" dulden. Dit "Ueberbaurecht" is echter - anders dan het opstalrecht - geen zakelijk recht, maar een bevoegdheid die uit het burennrecht voortvloeit. In het licht van de West-Duitse terminologie is Erbbaurecht (par. 1012 BGB; Verordnung über das Erbbaurecht vom 15.1.1919) de enige juiste vertaling. Het is trouwens op zijn minst opmerkelijk dat Langendorf onder het trefwoord "opstal", recht van "uitsluitend" de voor de Duitse Bondsrepubliek juiste vertaling "Erbbaurecht" geeft. Zoals boven reeds gesteld, is het m.i. verstandig om zich bij juridische woordenboeken te

beperken tot vertaalsuggesties tussen twee rechtssystemen. Wil men toch de rechtsterminologie van meer staten verwerken, dan dient zulks consequent en duidelijk te geschieden.

### 5.3. Standaardvertalingen

Omdat het vertalen van juridische termen zo moeilijk is, wekt het geen verbazing dat bepaalde termen uit een rechtstaal in een zekere andere rechtstaal door diverse vertalers op uiteenlopende wijze worden vertaald. Dit kan bij de argeloze buitenlandse lezer verwarring teweegbrengen. Hierop is gewezen door A.V.M. Struycken in een artikel in het Nederlandse Juristenblad (58). Hij wijst erop, dat in bijvoorbeeld Engelstalige publicaties over Nederlands recht bepaalde termen telkens anders worden vertaald en bepleit, dat daarom een soort "pinyin" wordt gecreëerd: één standaardvertaling van veel voorkomende Nederlandse juridische begrippen in de belangrijkste moderne talen. De suggestie van Struycken is opgenomen door de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking, die een "Pinyincommissie" heeft samengesteld, die zich bezighoudt met de standaardisering van vertalingen van juridische begrippen. De commissie bestaat uit rechtsvergelijkers van diverse Nederlandse universiteiten, uit enkele leden van het Nederlandse genootschap voor vertalers en vertegenwoordigers van de vertaalafdeling van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

"Pinyin" is een Nederlands initiatief. Het is mij onbekend, of soortgelijke initiatieven ook in het buitenland zijn genomen. Voorzover dit niet het geval is, hoop ik echter dat ook in het buitenland stappen in de richting van de ontwikkeling van een juridisch "pinyin" zullen worden gezet. Wellicht is het scheppen van dergelijke standaardvertalingen tevens een stap op weg naar het creëren van supranationale begrippen, namelijk zodra men zou proberen om nationale standaardvertalingen op elkaar af te stemmen.

### 5.4 Inventarisatie van reeds gemaakte juridische vertalingen

In paragraaf 5.1. is betoogd, dat het uitermate nuttig is om bij het prepareren van juridische vertalingen eerdere vertalingen te raadplegen. Eveneens is het goed kennis te nemen van eventuele vertalingen van de te vertalen tekst in andere verwante talen of van vertalingen van vergelijkbare teksten uit de brontaal naar de doeltaal. Dikwijls kunnen ook vertalingen van vergelijkbare teksten uit een verwant rechtssysteem naar dezelfde doeltaal inspirerend werken. Problematisch is het echter om al deze vertalingen te ontdekken en nadat men achter het bestaan ervan is gekomen, deze ook daadwerkelijk te pakken te krijgen.

Het zou daarom zijn toe te juichen indien het initiatief zou worden genomen om tenminste te inventariseren welke vertalingen van diverse wetteksten bestaan. Indien een dergelijke inventarisatie zou worden gepubliceerd en de gesignaleerde vertalingen centraal zouden worden opgeslagen in een documentatiebureau, zou het werk van juridische vertalers en internationale juristen iets worden vereenvoudigd. Sommige vertalingen zullen plotseeling overbodig of tenminste eenvoudiger worden. Een vereiste is dan natuurlijk wel, dat een dergelijk documentatiebureau bereid is op navraag copieën van de gemaakte vertalingen toe te sturen of de desbetreffende documentatie via databanken ter beschikking stelt. Zo'n inventarisatie en documentatie zou primair op nationaal niveau kunnen geschieden. Het zou evenwel wenselijk zijn, dat in alle landen zo'n documentatie zou worden bijgehouden. Internationale coördinatie van de inventarisaties en met name van de



publicatie ervan zou een volgende stap moeten zijn.

Het is op zijn plaats om hier te signaleren, dat de Raad van Europa in het begin der zeventiger jaren op gebied van het civiele recht vertalingen van wetteksten heeft geïnventariseerd en de gemaakte inventarisatie heeft gepubliceerd in een boek "Bibliography of translations of codes and other laws of private law" (59). Dit werk vormt een goede basis voor de hier voorgestelde verdergaande inventarisatie.

Uiteraard is niet slechts het verzamelen van vertalingen van wetteksten nuttig. Het zou tevens zeer welkom zijn, indien overzichten zouden worden gemaakt van "vertalingen" van andere informatie over een rechtssysteem dan wetteksten. Men vergelijkte het nut van publicaties als Scandinavian legal bibliography (publicaties over het recht der Noorse landen in Engels) (60), Basic Literature on Law: Federal Republic of Germany (61) of de Bibliography of books and articles on Japanese administration of justice and civil procedure in western languages (62). Aan de Rijksuniversiteit Limburg wordt er momenteel aan gedacht om (eventueel in samenwerking met het Rijksinstituut voor vertalers) een documentatie "Dutch law in foreign languages" op te zetten.

### 5.5. Opleiding van juridische vertalers

Vertalen van juridische documenten is in wezen rechtsvergelijking, zo hebben we al meerdere keren gesteld. Moeten juridische vertalers daarom juristen zijn? M.i. is dat niet noodzakelijk, maar wel moeten juridische vertalers goed inzicht hebben in de structuren van de rechtssystemen waartussen zij vertalen en goede feeling hebben voor de rechtsvergelijkende problemen, die kunnen optreden. Het is van het grootste belang, dat in de opleiding van aspirant juridische vertalers daarmee rekening wordt gehouden. Wij willen nagaan, in hoeverre dit het geval is in de Nederlandse, voor aankomende vertalers, bestaande opleidingen.

Vele Nederlandse vertalers hebben hun opleiding genoten aan een faculteit der letteren. Gedurende hun studie hebben zij zich geconcentreerd op het verwerven van kennis en vaardigheden op het gebied van één of meerdere talen. In de regel zijn zij gedurende hun opleiding niet of nauwelijks in aanraking gekomen met juridische teksten en zijn derhalve niet geconfronteerd met de specifieke problemen van het vertalen van juridische teksten. Met rechtsvergelijking hebben zij zich over het algemeen evenmin beziggehouden.

In het kader van sommige doctoraalexamens is het weliswaar mogelijk om "rechten" als bijvak te nemen, maar de rechtswetenschap wordt in een dergelijk geval bestudeerd als vak buiten de eigen faculteit, en wel binnen een faculteit der rechtsgeleerdheid. In de regel wordt in het kader van een dergelijk bijvak het op eerstejaars rechtenstudenten toegesneden vak "Inleiding tot (Encyclopedie van) de Rechtsgeleerdheid" gevolgd, soms ook nog een ander inleidend vak zoals "Inleiding Privaatrecht". Op deze wijze krijgen de desbetreffende personen weliswaar een indruk van de structuur van een rechtssysteem, maar gezien het karakter en de opzet van dergelijke cursussen komen in dat kader de speciaal voor vertalers belangrijke onderwerpen (rechtsvergelijking, vergelijkende rechts-terminologie) in het geheel niet aan de orde.

Recentelijk hebben sommige letterenfaculteiten hun programma dusdanig gewijzigd, dat studenten zich meer fundamenteel met de problematiek van juridische vertalingen kunnen bezighouden. Zo heeft de Faculteit der Letteren aan de Rijksuniversiteit Groningen

binnen de studierichting "Algemene Letteren" een vertalersvariant ontwikkeld, die het voor studenten mogelijk maakt om rechten als specialisatie te kiezen. Deze specialisatie impliceert b.v. voor studenten, die Frans als inleidende hoofdtal hebben, dat zij naast enkele normale colleges in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid in die laatstgenoemde faculteit ook een cursus "Introduction au droit francais" moeten volgen. Op deze wijze krijgen ze enig zicht op de problemen van het vertalen van juridische teksten. Bovendien moeten zij een stage van 6 weken lopen bij de (juridische) vertaalafdeling van een instelling of bedrijf.

De Faculteit der Letteren van de Rijksuniversiteit Leiden heeft eveneens een programma ontwikkeld, dat studenten de mogelijkheid biedt zich speciaal met juridische terminologie bezig te houden (de zogenaamde LSP-cursussen: Language for Specific Purposes). Dit programma zal echter pas in het academisch jaar 1986/87 starten, zodat momenteel nog geen gedetailleerder informatie kunnen worden gegeven.

Aan de Universiteit van Amsterdam bestaat een studierichting "Vertaalwetenschap". Deze studierichting, die met een doctoraalexamen wordt afgesloten, is een postpropedeutische studie. Men kan tot deze studie toegelaten worden, als men bij een van de studierichtingen Engels, Frans of Duits het propedeutische examen met goed gevolg heeft afgelegd. Bij deze studie heeft de student een vreemde taal als hoofdvak en een tweede als keuzeonderdeel. Daarnaast bevat de studie een zogenaamd "vrij onderdeel", dat de student de mogelijkheid biedt "informatie in te winnen omtrent het gebied waarop hij eventueel later als vertaler bezig wil zijn". In het kader van dat vrije onderdeel kan een student zich weer ondermeer op rechten concentreren. Maar ook hier is de student dan weer aangewezen op colleges (en examens) gegeven (respectievelijk afgenomen) binnen een juridische faculteit. De studenten plegen in de rechtenfaculteit met name de colleges "Inleiding in de rechtswetenschap" te volgen. Ze komen niet toe aan de rechtsvergelijking, wat nodig zou zijn om met succes aandacht te besteden aan de problemen van vergelijkende rechtsterminologie. Wel zij opgemerkt, dat de vakgroep Vertaalwetenschap aandacht besteedt aan juridische vertaalproblemen op het gebied van het Europees recht.

Sinds 1981 bestaat te Maastricht een Rijksinstituut voor HBO, opleiding tot vertaler. Vertalers, die het eindexamen van deze opleiding behalen, hebben een andere achtergrond. Zij zijn tijdens hun studie via probleemgeoriënteerd onderwijs met de grondbeginselen van een aantal vakgebieden vertrouwd gemaakt. Degenen die als juridisch georiënteerd vertaler afstuderen, zijn gedurende circa 2,5 jaar geconfronteerd met teksten op juridisch, bestuurlijk en politiek gebied. Op deze wijze zijn zij bij voortdurende in aanraking gekomen met de problemen omtrent vertalen van ondermeer juridische informatie en hebben op dat gebied een zekere vaardigheid kunnen ontwikkelen. Gedurende hun opleiding hebben zij zich echter in de regel vooral nog zeer moeten concentreren op de linguïstische aspecten van hun werkzaamheden, d.w.z. het zich nader bekwamen in de passieve en actieve beheersing van hun moedertaal en twee vreemde talen. Problemen van juridische aard zijn weliswaar regelmatig aan de orde gekomen, maar in het algemeen hebben zij toch weinig tijd kunnen besteden aan de juridische, rechtsvergelijkende achtergronden van door hen signaleerde problemen. Bovendien ontbreekt hen daarbij de regelmatige en systematische begeleiding van rechtsvergelijkend geschoolde juristen.

Indien men de opleidingen van de vermelde letterfaculteiten en van het Maastrichtse Rijksinstituut overziet, kan men constateren, dat deze opleidingen zich er van bewust zijn, dat vakinhoudelijke kennis van het recht van groot belang is bij de voorbereiding van juridische vertalingen. De diverse opleidingen beantwoorden de vraag hoe en in welke mate personen, die zich op het maken van juridische vertalingen willen specialiseren,

zich met recht bezig moeten houden, op uiteenlopende wijze. Ook reserveren zij in hun curricula geen ruimte voor cursussen rechtsvergelijking en vergelijkende rechtsterminologie onder de verantwoordelijkheid van een in de rechtsvergelijking geschoold jurist. Maar niettemin: er is een hoopvol begin.

### 5.6. Opleiding van juristen met inzicht in vertalingen

Veel juristen leven nog in de veronderstelling dat iemand die een bepaalde vreemde taal vloeiend of tenminste zeer goed beheerst ook wel juridische documenten zal kunnen vertalen. Het is van het grootste belang om tijdens de juridische opleiding aandacht aan deze misvatting te besteden. Een goede training in de rechtsvergelijking en wel met name in de vergelijkende rechtsterminologie is daartoe noodzakelijk.

Aan verschillende Nederlandse faculteiten worden ten behoeve van (aankomende) juristen met belangstelling voor vreemde talen en rechtssystemen van andere landen op vreemde rechtstalen gerichte cursussen gegeven die de deelnemers behulpzaam zijn bij het vergroten van de vaardigheid om kennis te nemen van internationale ontwikkelingen op juridisch terrein (b.v. "Juridisch Duits" aan de Rijksuniversiteit Groningen; "Introduction au droit francais" aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en aan de Rijksuniversiteit Groningen, enz.). De rechtenfaculteit van de Katholieke Hogeschool te Tilburg biedt zelfs een speciale cursus in vergelijkende rechtsterminologie aan, terwijl in Leiden in 1985 een experimentele cursus over Engelse, Franse en Duitse juridische terminologie als "caput selectum" als experiment van start is gegaan. Dit zijn verheugende ontwikkelingen die ook in de toekomst deze juristen een goede voorbereiding geven voor eventuele werkzaamheden op internationaal niveau.

Het betreft hier echter slechts keuzevakken, zodat rechtenstudenten die dergelijke vakken kiezen, zich slechts gedurende zeer beperkte tijd kunnen verdiepen in de in de vorige paragraaf gesignaleerde problemen. In het kader van deze cursussen is derhalve uitsluitend een eerste kennismaking met deze problemen mogelijk. Hetzelfde geldt voor op deze bijvakken steunende PAO-cursussen (zoals b.v. in Rotterdam en Groningen Juridisch Duits worden gedoceerd). Zelfs als deze cursussen (zoals in Rotterdam en Groningen het geval was) zeer ruim worden opgezet, wordt het stadium van een eerste oriëntatie niet verlaten. Bovendien blijkt, dat vanwege de soms gebrekkige linguïstische vaardigheden van de deelnemers meer dan wellicht wenselijk is, moet worden stilgestaan bij louter taalkundige problemen ten nadele van de voor de vergelijkende behandeling van juridische terminologie ter beschikking staande tijd.

Om daadwerkelijk juristen met een goed inzicht in vergelijkende rechtsterminologie op te leiden, zou een post-graduate opleiding noodzakelijk zijn, waarin juristen zich nader zouden ontwikkelen op het gebied van linguïstische kennis en hun know-how over vreemde rechtssystemen. Aan de Rijksuniversiteit Limburg is een dergelijke opleiding als Tweede Fase opleiding aan het Ministerie van Onderwijs voorgesteld (63), onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en het Maas-trichtse Rijksinstituut voor HBO-opleiding tot vertaler. Gedurende de voorgestelde eenjarige opleiding, die toegankelijk is voor zowel juristen als voor personen met een linguïstische achtergrond, zullen de deelnemers worden getraind in het maken van juridische vertalingen. In de cursus zullen rechtsvergelijking en vergelijkende rechtsterminologie centraal staan. Enige rechtsvergelijkend geïnteresseerde docenten van de juridische faculteit zullen tesamen met docenten van het Rijksinstituut voor vertalers voor de opleiding verantwoordelijk zijn. Er wordt naar gestreefd om de opleiding in september 1987 te starten.

### 5.7. Tenslotte

In dit opstel is uitvoerig stilgestaan bij de problemen van juridisch vertaalwerk. Tevens is getracht over het juridisch vertalen te theoretiseren en enkele voorstellen te doen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat meerdere conclusies tekort schieten. Zoals in de inleiding echter werd gesteld, was het echter niet de bedoeling een afgeronde beschouwing te geven over de problemen van het juridisch vertalen. Getracht is slechts een eerste aanzet te geven tot een discussie over theorie en praktijk van een tot nog toe nog ondergewaardeerd ambacht.